

засади, мусить спиратися на інтеграцію творчих педагогів-професіоналів, управлінську команду однодумців з функціональними розмежуванням і взаємовідповідальністю, створення комфортного середовища виховного процесу, відкритість освітньої установи. Усі аспекти управління школою, яка реалізує Г. в. п., мусять бути в єдності.

Управління в системі вчитель—учень не означає домінування перших, оскільки форми і методи керування не повинні придушувати ініціативу й активність школярів. Звідси головна проблема — узгодженість дій вчителя і учня. Взаємодія педагогів з учнями має форму співпраці та співдружності.

Олюдження і детермінація пед. взаємин є основними напрямками Г. в. п.

Людяність у ставленні педагога до вихованців включає: любов до дитини, зацікавленість у її долі; оптимістичну віру в дитину; майстерність спілкування; відсутність прямого примусу; пріоритет позитивного стимулювання; терпимість до дитячих недоліків.

Демократизація відносин утверджує: урівнювання вихованця і педагога в правах; право дитини на вільний вибір; право на помилку; право на власну точку зору; дотримання «Конвенції про права дитини»; стиль взаємин — не забороняти, а спрямовувати, не змушувати, а переконувати, не командувати, а організовувати, не обмежувати, а надавати свободу вибору.

Це означає, що Г. в. п. здійснюється у формі відкритої комунікативної чи діалогової системи. У ній через спеціально організовані педагогом види діяльності школяр засвоює моральні норми поведінки.

Спілкування школяра з ровесниками, вчителями й дорослими дозволяє йому засвоювати низку стимулів, які регулюють власну поведінку. Вони й допомагають вихованцеві порівнювати свою поведінку з тим, що вимагається. Керуючи своєю поведінкою, школяр набуває індивідуальності. Але своє «Я» він може розвинути тільки через ін., розуміючи свою і чужу поведінку, співчуючи іншим, беручи участь у спільній діяльності.

Комунікативні впливи найбільшою мірою стимулюють і розвивають дитину тоді, коли вони породжують задоволення особистістю і діяльністю педагога. Важлива не будь-яка взаємодія вчителя з учнями, а така, в якій розкривається і виховується краще в дитині — співробітництво і співдружність.

Гуманне виховання можливе лише тоді, коли враховує нове трактування індивід. підходу, який передбачає: відмову від орієнтації на середнього; пошук кращих якостей особистості в дитині; застосування психол.-пед. діагностики особистості учня (інтереси, здібності, спрямованість, «Я»-кон-

цепція, якості характеру, особливості психічних процесів); урахування особливостей особистості у виховному процесі; прогнозування розвитку особистості; конструювання індивід. програм розвитку, корекції розвитку.

Г. в. п. вимагає адекватної форми своєї організації — виховного простору. Це не тільки зовнішнє середовище, а й духовний простір особистостей школяра і педагога, інтегрованих у це середовище. Це простір культури, який живить розвиток особистості. У ньому представлений весь універсум цінностей культури і культурних форм життя. Це простір соціальних, культурних життєвих виборів і самореалізації особистості, здійснення якої відбувається у різних виховних середовищах, навмисно створюваних у виховному просторі.

Головними вимогами в управлінні розвитком культурно-виховного середовища є такі: сприяння збереженню психічного і фізичного здоров'я вихованця, становленню його моральності, громадянськості, індивід. культури; забезпечення соціально-пед. захисту і підтримки дитини.

Школа як виховний простір має стати Домом, де кожний вихованець пестить свій неповторний і комфортний світ дитинства.

Лит.: 1. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. — 1994; 2. Зяюн І. А. Філософські проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти // Педагогіка толерантності, 2000; 3. Казанская В. Г. Личность ученика и учителя в начальной школе. — СПб., 2004; 4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. — К., 1982.

І. Д. Бех

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ — один із нових соціально-пед. принципів, який відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність. Гуманізацію, тобто «олюдження» освіти в найбільш загальному плані можна охарактеризувати як побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю пед. спілкування — від авторитарного до демократичного, подолання жорсткого маніпулювання свідомістю вихованців, практики індоктринації учнів і студентів — нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці. Гуманізація націлена на посилення тих положень вітчизняної і зарубіжної педагогіки, які орієнтують на повагу до особистості вихованця, формування в нього самостійності, встановлення гуманних, довірчих стосунків між ним і вихователем. При цьому надзвичайно важливо враховувати духовний потенціал вихованця і прилучати його до людської культури.

Загальна і профес. освіта, що склалися історично, підпорядковані предметно-змістовому принципу і відтворюють лише один із процесів розвит-

ку науки — посилення диференціації наук. напрямів. Це веде до значної дисгармонії в ієрархії цілей вченого, підвищення статусу технократичних і зниження статусу гуманістичних цілей. Переважання технократичних підходів веде до втрати гуманістичної осмисленості існування науки. Але в розвитку науки процеси диференціації значною мірою компенсуються синтезом різних напрямів, в т. ч. досить далеких один від одного. Такий синтез змушує вченого мислити загальнокультурними категоріями; відбувається відродження смислової компоненти наук. пошуку.

Система освіти ніби повторює шлях розвитку науки, де інтелект випередив розвиток свідомості науки. Предметні знання в школі залишаються розрізненими, логічний аспект переважає на шкоду історико-культурному і соціокультурному. Зв'язки між предметами встановлюються на основі міждисциплінарних наук. знань, а не через загальнолюдський зміст шкільних дисциплін. У результаті навчання набуває формального, абстрактного характеру, подолати який можна, лише реалізуючи принципи «предметності» та «змістовності» в широкому культурному контексті.

Культура виконує дуже важливу коригуючу функцію в розвитку науки і техніки, виступаючи посередником у розв'язанні досить гострих суперечностей між матеріальним і духовним. Саме в сфері культури можна вірогідно визначити цінність і долю того чи ін. технічного і технологічного проекту. Саме культура, а не суспільство і колектив, визначає формування особистості.

У найгострішій формі проблема Г. о. постає в галузях освіти, які пов'язані з природознавством і технікою. Внаслідок розвитку техніки провідну роль у діяльності спеціаліста починає відігравати розуміння як спосіб випереджувальної організації знань, який ґрунтується на предметності, осмисленості й цілісності всієї людської діяльності. Сучасна дидактика добре навчає умінням і навичкам, але не дає розуміння предмета в цілому (що однаковою мірою стосується як технічних, так і гуманітарних дисциплін. На сучасному етапі освіта продовжує заглиблюватися в деталі конкретних методів дослідження і технологічних процесів, аж до досконалих алгоритмічних умінь, і все менше подає людині урок людяності, естетичного й етичного ставлення до навколишнього світу, до людей, нарешті, до самої себе).

Наук.-технічний прогрес, розвиток техніки як формують культуру, так і реформують її. Наслідком наук.-технічного прогресу є дегуманізація освіти, яка в принципі суперечить стратегічним потребам суспільства.

Ідея Г. о. змушує звернутися до найперспективніших психол.-пед. теорій розвитку людини (Л. Виготського, С. Рубінштейна, М. Мамардашвілі, Ж. Піаже, А. Маслоу, Ш. Бюлера, К. Роджер-

са та ін.), на основі яких можна побудувати загальну культурно-істор. (або соціокультурну) концепцію освіти, теорію педагогіки і суміжних людинознавчих дисциплін, практику виховання.

Визначальним у тлумаченні суті Г. о. має бути філос. принцип гуманізму. Гуманізм — це змінована з історією розвитку суспільства система поглядів, яка визначає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних ін-тів, а принципи рівності, справедливості, людяності — нормою стосунків між людьми. Відповідно до цього Г. о. й гуманізацію школи в широкому значенні слід розуміти як їх переорієнтацію на особистість, на формування людини як унікальної цілісної творчої індивідуальності, що прагне максимально реалізувати свої можливості (самоактуалізування), яка відкрита для сприймання нового досвіду, здатна здійснювати свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Одночасно гуманізація школи означає створення найсприятливіших умов для усвідомлення й реалізації дитиною своїх потреб та інтересів. Г. о. — це процес і результат пріоритетного розвитку загальної культури і самоствердження особистості, формування особистісної зрілості учнів.

Пафос гуманізації полягає в тому, що вона спрямована в майбутнє людини, утверджуючи тезу, що все залежить від її власних зусиль, власної активності, які спираються на силу розуму. Г. о. виключає статичний, безособистісний підхід до людини. Центральна ідея гуманізму — актуалізація через гуманістичні заняття можливостей, закладених в індивіді, всебічна культивування його гідності. Виховання власної гідності як пріоритету демократизації та гуманізації освіти — це єдиний шлях до нового гідного життя і людини, і держави.

Г. о. закликає повернутися до кантівського визначення людини як мети, а не як засобу.

Г. о. передбачає формування в учнів цілісності, системності бачення світу і свого місця в ньому на основі єдності теорії й особистого соціального досвіду.

Головною частиною і засобом є її гуманітаризація. Виділяють 2 її аспекти. Перший можна визначити як поглиблення в змісті освіти знань про людину, людство й людяність, виявлення гуманітарної складової всіх навч. предметів. Це завдання розв'язується у процесі конструювання навч. плану і побудови відповідних навч. предметів.

Другий аспект — поліпшення якості вивчення гуманітарних предметів, подолання сциентистського підходу, який перетворює, наприклад, вивчення літератури чи мистецтва у навчання літературознавству чи мистецтвознавству, що заважає вихованню читача чи слухача, який глибоко від-

чуває, співпереживає, здатний сприйняти красу художнього слова чи образу.

Далі виникає проблема гуманізації вивчення негуманітарних предметів. Її можна розв'язати шляхом виділення в кожному предметі одних і тих самих частин загальнолюдської культури. В цьому випадку будь-який навч. предмет, в т. ч. фізика, математика, хімія, біологія, технічні науки тощо реалізуватиме також і функцію формування творчих здібностей учнів, їх емоціональної сфери і ціннісних, гуманістичних орієнтацій. Кожна наука як витвір людського розуму і гуманна, і гуманістична. Все залежить від того, як цю науку вивчають.

Напр., немає принципової різниці у фізичній суті процесів, які відбуваються, з одного боку, в атомному реакторі електростанції, а з другого — в атомній бомбі, і вчений-фізик, поки він діє чітко в рамках своєї навч. дисципліни, не розрізняє їх, описує однією й тією самою формулою. Але викладач фізики не має морального права так діяти. Його розповідь про можливості застосування цього досягнення сучасної науки в гуманних або антигуманних цілях буде частиною виховання.

Основне завдання Г. о. і гуманізації школи має розв'язуватися передусім через створення відповідного середовища в навч. закладі, «олюднення» атмосфери шкільного життя, навч.-виховного процесу. Навч. процес має будуватися так, щоб учень чи студент відкривав і усвідомлював, наскільки важливі для нього ці знання і на цій основі засвоював зміст навч. предмета. Реалізація завдань Г. о. передбачає таку організацію навч.-виховного процесу, за якої головною фігурою на занятті є не викладач, який передає (транслює) знання, а учень чи студент, що має бути зацікавлений набути цих знань. У такому разі навч. матеріал виступає, передусім, засобом пробудження й розвитку пізнавальної активності школярів, розвитку їх мислення, засобом виховання в них кращих людських якостей (допитливості, розуміння цінності творчої праці, громадянської активності, почуття власної гідності, чесності, порядності, безкомпромісності й мужності в обстоюванні істини, сприйнятливості до наук, аргументації тощо).

Г. о. не можна зводити до якихось конкретних пед. технологій чи методів навчання. Це ціннісна орієнтація, в основі якої лежить перебудова особистісних установок педагога. Якщо традиційна парадигма навчання ґрунтується на універсальності навч. програм, фронтальному спілкуванні, стандартному оцінюванню знань і вмінь, примусовості, переважно трансляційній формі передавання інформації вчителем і її пасивному сприйманні учнями, то гуманістична теорія і практика навчання орієнтуються на індивідуалізацію і диференціацію навчання, використання індивід. нормативів

і відповідно програм розвитку, посилення позитивних мотивацій навчання, активізацію творчості. Акцентується увага на формуванні механізмів самонавчання і самовиховання з урахуванням індивід. здібностей дитини, створенні комфортних умов для інтелектуального розвитку кожного.

Останнім часом обґрунтовується гуманізація виховання як новий принцип, який вимагає від вихователів поваги до прав, свобод і позицій вихованця, висування до вихованця посиленних і розумно сформульованих вимог; поваги до права людини бути самою собою; доведення до свідомості вихованця конкретних цілей його виховання; непримусового формування необхідних якостей; відмови від покарань, які принижують честь і гідність особистості; визнання права особистості на повну відмову від формування тих якостей, які з гуманітарних, релігійних або ще якихось причин суперечать її переконанням.

Лит.: 1. Гуманізація образования. Теория. Практика. — СПб., 1994; 2. Берулава М. Н. Принципы гуманизации образования // Инновации в образовании. — 2001.

С. У. Гончаренко

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ — процес переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з «природи і суспільства» на «людину в природі і суспільстві», звернення уваги на самоцінність особи. Згідно із Законом України «Про освіту» (1996) одним із принципів її розбудови є створення умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку кожної людини, гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей. Нові пріоритети щодо ідеалів і цілей освіти вимагають суттєвих змін у змісті і процесах навчання і виховання. Одним із практичних напрямів гуманітаризації освіти в Україні є збільшення питомої ваги в структурі навчання предметів гуманітарного циклу, підвищення їх ролі. Г. о. передбачає також синтез гуманітарних, природничих та технічних знань, їх органічне поєднання, що є основою формування цілісної картини світу; вивчення гуманітарних, суспільно-гуманітарних предметів, а також ефективне використання гуманітарного потенціалу предметів природничо-математичного циклу. Процес гуманітаризації освіти спрямований на усвідомлення кожним учнем, студентом, слухачем сенсу свого існування, своєї належності до певного народу, усвідомлення цінності і величі духовної культури. Гуманітаризація освіти тісно пов'язана з гуманізацією і є однією з її складових. Основним орієнтиром та метою гуманітаризації освіти є формування та всебічний розвиток особистості,